

Refik Halit'in Muhalifliđi, Sürgünlüğü ve Merkez-Taşra Açısından Hikâyeleri

Necati Mert

Refik Halit Karay'ın iki hikâye kitabı var: *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet Hikâyeleri*.

Ama önce bir başka hikâye: *Kürşad Bumin*, ÖDP Kadıköy örgütünün seçim yemeğine katılmış, ardından şunları yazıyor: “Yemeđe katıldığım için memnunum. ‘Folklor’u, birkaç müsameremsi sunuşu ve de kulaklarımızı sağır eden çok yüksek hacimli müziği saymazsam iyi vakit geçirdik.” Fakat devamı şöyle: “Neşeli vakit geçirdik diyemem. Bütün halk oyunlarına rağmen salonda neşeli bir havanın olduğunu da söyleyemem. Tam tersine salondaki havanın genelde hüznü ve hatta kimi zaman depresif olduğu da ileri sürülebilir.” (*Yeni Şafak*, 2 Nisan 1999).

Bunun da devamı var ya, ne olduğunu şimdilik söylemeyip yeniden *Refik Halit*'e geçmek istiyorum.

Memleket Hikâyeleri, *Refik Halit*'in ilk sürgünlüğünün (1913-1918), *Gurbet Hikâyeleri* de ikinci sürgünlüğünün (1922-1938) ardından yayımlanır. İlki 1919'da, ikincisi de 1940'ta.

Memleket Hikâyeleri'nin ilk baskısında, *Sâtu Erişenler*'den¹ öğrendiğimize göre, on dört hikâye var. İkinci baskı (1939 [?]) üç hikâye (*Ayşe'nin Talii*, *Garip Bir Hediye*, *Bir Taarruz*) eklenerek çıkar. Üçüncü baskıda (1964) buna bir hikâye (*Garez*) daha eklenir. Sonraki baskılar ise bu üçüncü baskıya uyar.

Ancak hikâyelerin hepsi de sürgünde yazılmamış. *Memleket Hikâyeleri*'nde 1913 öncesinde yazılmış hikâyeler (*Ayşe'nin Talii*, *Kuvvete Karşı*, *Hakkı Sükut*, *Cer Hocası* [1909], *Komşu Namusu*, *Yıldı Bir* [1910]) olduğu gibi sürgünlük sonrasında yazılmış hikâyeler (*Koca Öküz* [1918], *Yatık Emine*, *Şeftali Bahçeleri*, *Garip Bir Hediye*, *Bir Taarruz* [1919], *Garez* [1947]) de var.

Gurbet Hikâyeleri'nin de 1940'taki ilk baskısı ile 1965'teki ikinci baskısı birbirinden farklı. Bunu da *Uğur Kökden*'den² öğreniyoruz. 1940'taki baskıda yer alan “ülke içi sürgün yılları”na ait kimi notlardan, anılardan, kesitlerden oluşma metinler ikinci baskıda yok. Ancak bu baskıdan “memleket” metinlerinin yanı sıra bir de “gurbet” metni çıkarılmış: *Fırat*.

¹ *Türk Dili/Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, Temmuz 1975, s.286.

² “Refik Halid Karay'ın Gurbet Hikâyeleri”, *Adam Öykü*, Eylül-Ekim 1996, s.6.

Böylece hikâyelerin sayısı on yediye düşürülüyor ve sonraki baskılarda da bu baskıya uyuluyor. Yalnız bu on yedi “gurbet” hikâyesinin de sekizi gurbette, dokuzu *-Memleket Hikâyeleri*’nde olduğu gibi- sürgünlük sonrasında yazılmış.

Refik Halit, 1888 doğumlu. İlköğreniminden sonra Galatasaray Lisesi’ne gidiyor, fakat bir olay üzerine hocalarına öfkelenip orayı bırakıyor. Sonradan, babasının zoruyla Hukuk Fakültesi’ne giriyor, bir yandan da Maliye Nezareti’ne bağlı bir dairede iş bulmuş, çalışıyor; fakat *Hürriyet* ilan edilir edilmez (23 Temmuz 1908) “hür meslek arzusuna kapılıp” bu kez de hem Hukuk Fakültesi’ni, hem de işini bırakıyor *-Ahmet İhsan [Tokgöz]* aile dostlarındandır- onun yanında, *Servet-i Fünûn*’da -ki *Servet-i Fünûn* o sıralar günlük de çıkmakta- gazeteciliğe başlıyor. Başlayış o başlayış.

Refik Halit’in okulla, okumayla başı hoş değil. Bunu kendisi de şöyle anlatır³:

Küçükken fena huylarımdan birisi, mektepten kaçmaktı. Sekiz yaşından on sekiz yaşına kadar, yani mektebe devama mecbur kaldığım bu on uzun sene zarfında kaçmak fırsatını hiçbir zaman kaçırmazdım.

Ne iptidaisini (ilkini), ne leylisini (yatılısını), hatta ne âlisini (yükseğini), hülasa (özetle) mekteplerden hiçbirisini sevmek, hatta sevmekten vazgeçtim, benimsemek bile bana müyesser olamamıştı (elimden gelmemişti); gözüm hep dışarda yaşırdım. Fakat öyle çocukların yaptığı gibi azgınlık ve haşarılığa meydan bulmak için değil, sırf kırlarda dolaşmak, mevsimlerden istifade etmek için.

Refik Halit, gezip tozmayı, yemeyi, eğlenmeyi, hayatın nimetlerinden kâm almayı seven biri. *Haldun Taner*’in nitelendirmesiyle “hedonist”; fakat o ölçüde de “kirpi”, yani heccav, yani müthiş mizahçı.

Kirpi, takma adıdır *Refik Halit*’in. *Celâl Esat*’la *Salah Cimcoz*’un çıkarttıkları *Kalem*’de, karikatürist *Cemil*’in çıkardığı *Cem*’de bu adı kullanır, bu yazıları sıcağı sıcağına da bir kipta toplar (1911) *Refik Halit: Kirpinin Dedikleri*. Daha sonra *Şehrah*’ta, hatta ilk sürgünlüğünden sonra *Alemdar*’da da imzası yine bu ad (*Alemdar*’da, *Kirpi*’nin yanı sıra *Aydede* de) olur.

Refik Halit, İttihatçılar’ın ilk hismına işte bu yazılarla uğrar.

İttihat ve Terakki, malumunuz Askeri Tıbbiye’den beş öğrencinin 3 Haziran 1889’da kurduğu gizli örgüt İttihad-ı Osmanî Cemiyeti’ne dayanır. 1894’te öğrenci dışına çıkma kararı alınır, Paris’te bulunan *Ahmet Rıza Bey*’le ilişki kurulur, yine Paris’te 1895’te yayımlanan programın ardından da eylemler dönemine geçilir. Eylemler önceleri yurtdışına dönüktür ve yayınla sınırlıdır; fakat Selanik’te 1906’da kurulmuş olan subay ağırlıklı Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşilince (1907) eylemler yurtiçinde de, özellikle başta Selanik olmak üzere Makedonya’daki şehirlerde yükselir.

Cemiyet’in amacı; 1878’te *II. Abdülhamit* tarafından kapatılan Meclis’in yeniden açılma-

³ *Ago Paşa’nın Hatıratı* (Üçüncü Baskı), İnkılap, İstanbul, 1967, s.122.

sı, yürürlükten kalkmış olan 1876 Anayasası'nın da yeniden yürürlüğe konmasıdır. Yükselen eylemler netice verir: İttihatçılar 23 Temmuz 1908'de Selanik duvarlarına bildiriler asarak Meşrutiyet'i kendiliklerinden ilan ederler, padişah da ertesi gün bu fiili durumu kabul etmek zorunda kalır.

Cemiyet, II. Meşrutiyet'in ilanındaki bu rolü ile büyük saygınlık kazanır, bu arada, bir iki kez değişmiş adını bir daha değiştirip İttihat ve Terakki yapar, ayrıca kendisini de fırka'laştırır. Ancak, Fırka'yla Babiâli (Hükümet) ve Saray arasında denge kolay kurulamaz. Sık sık istifalar olur. Hükümetler değişir. Fakat İttihatçılara sadece Meclis'te değil, basında da bir muhalefet vardır; onlar da, faili güya meçhul cinayetlerle susturulmak istenir: *Serbesti* başyazarı *Hasan Fehmi*'nin vurulması gibi.

İttihatçılar, baştan zorlanır; bereket 31 Mart Vakası çıkar/çıkartılır (13 Nisan 1909) da yerleri sağlamlaşır: Selanik'ten Hareket Ordusu gelir -başında *Mahmut Şevket Paşa*; kurmay başkanlığında, İstanbul'a girilene kadar Kolağası *Mustafa Kemal* vardır- 23-24 Nisan gecesi İstanbul'u işgal eder, "gerici" ayaklanmayı bastırır; beş gün sonra da, olayları padişahın terptilediği ileri sürülerek *II. Abdülhamit* tahttan indirilir. İttihatçıların istediği de budur. *Mahmut Şevket Paşa*, İttihatçılara yakındır ama, fırka adına hareket etmediğini de özellikle belirtir; bu ise iktidarın ordu eline geçmesi, İttihat ve Terakki'nin ikinci plana düşmesi demektir. Dolayısıyla yeniden siyaset kavgaları: istifalar, hükümet değişiklikleri, hatta askeri hizipler (Halâskâr Zabitân, Hizb-i Cedîd)... Bu arada İtalyanlar'ın Trablusgarp'ı işgali, Balkan Harbi vs. İttihatçıların iktidarı yeniden ve tamamen ele geçirmeleri ta 1913'te mümkün olur. 1913'ün 23 Ocak'ında o meşhur Babiâli Baskını'yla *Kâmil Paşa* Kabinesi'ni düşürür İttihatçılar. *Mehmet Reşat*, kabineyi kurması için *Mahmut Şevket Paşa*'yı görevlendirir. Çok geçmez, muhalifler de, *Mahmut Şevket Paşa*'yı öldürerek (11 Haziran 1913) Babiâli Baskını'nın öcünü alır.

Paşa'nın öldürülmesi iki bakımdan önemli: Bu olayla İttihatçılar muhaliflerin üzerine gidip onları sindirir, onlardan iyice kurtulur, bir; iktidar da ordudan Fırka'ya, Merkez-i Umumi'ye geçmiş olur, iki. Fakat bu da ta 17 Ekim 1918'e, *Talat Paşa*'nın istifasına kadar sürececek bir İttihat ve Terakki diktası demektir.

İttihat ve Terakki ilginç bir örgüt. İlhamını Fransız İhtilali'nden alıyor. İktidarın burjuvazide olduğu bir meşrutiyeti savunuyor. Laiklikten yana. Başlangıçta millet ayrımı yapmıyor, fakat giderek, özellikle Balkan Harbi'yle Türkçü, milliyetçi politikalar izliyor.

"İllegal" bir geçmişten geliyor ya, Fırka'ya, yasal döneminde de geçmişinin karanlık u-sulleri hep egemen oluyor. Teşkilat-ı Mahsûsa bunun kanıtı. Nedir Teşkilat-ı Mahsûsa? Örgüt içinde örgüt. Kurucusu, sonradan *Enver Paşa* olan *Enver Bey*. Namı diğer, Kahraman-ı Hürriyet. Amacı? Amacı, "derin devlet"i yaratmak. Eh, dönem savaş dönemidir, şartlar buna fırsat verir. Ayrıca İttihatçıların birbirine benzemeziği de işi kolaylaştırır. *Murat Belge*'ye göre de⁴:

⁴ "Teşkilat-ı Mahsusa", *Birikim*, Aralık 1998

Hepsi milliyetçiydi, ama hepsinin milliyetçiliğinde farklılıklar vardı. Enver'in dinciliği, Bahattin Şakir'in Türkçülüğü ağır basıyordu vb. Ama sonuçta hepsi 'vatani kurtarmak', 'büyük ve güçlü bir devlet kurmak' gibi amaçlarla oradaydılar ve verecekleri cevap, son analizde, Enver'inkinden o kadar farklı olmazdı (Fakat bunun bir sakıncası da var, sakıncasına dikkat!): Bu gibi oluşumlarda, yol uzadıkça yol ayrımları çoğalır

Evet, *Enver Bey* de İttihatçı'dır, *Yakup Cemil* de. Fakat Anadolu direnişçileri, İzmir Sui-kastçıları da. Yani, "yol uzadıkça yol ayrımları uzuyor". Yeniden *Murat Belge*⁵:

Ama İttihat ve Terakki'nin sonunun gelmesi, bütün İttihat ve Terakkiciler'in sonunun gelmesi demek değildir. Celâl Bayar, Kel Ali, Kılıç Ali, Yunus Nadi, Hamdullah Suphi ve daha birçokları Mustafa Kemal'in yanında kesin yerlerini almışlardı. Karabekir, Orbay, Okyar gibileri kolay dokunulamayacak bir prestij edindikleri için hayatta kaldılar, ama etkin politikadan büyük ölçüde de silindiler (ya da, Fethi Okyar gibi, Mustafa Kemal'in iradesine bağlı olarak orada yer alabildiler). Bazıları da Atatürk'ün ölümünden sonra bir rehabilitasyon sürecinden geçtiler (örneğin Karabekir Meclis Başkanı, Esendal parti sekreteri oldu

Görüyorum, bu İttihat ve Terakki parantezi uzadı; ama lüzumsuz değil. Zira *Refik Halit*'in çilesi sanırım bununla anlaşılacak. Hatta parantezi kaparayak bir noktaya daha bir alıntıyla parmak basmak istiyorum⁶:

...bazı zamanlarda ...gizlenme ihtiyacını hissetmişler ...çalışmalarını ...esrarlı bir hava içinde uygulamışlardır, kimliklerini saklamışlardır. Fransız İhtilali, İtalyan İhtilali, Car-bonari Hareketi, II. Meşrutiyet ve İttihat Terakki gibi

Kim mi bu gizli çalışanlar? Alıntının kaynağının, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Derneği Türkiye Büyük Locası'nın 90. kuruluş yıldönümünde Locanın Büyük Üstadı *Sahir Talat Akev*'in davetilere yaptığı konuşma olduğunu söylemem cevap yerine geçer herhalde.

Mahmut Şevket Paşa'nın hatıra defterinin 15 Mayıs tarihli sayfasında şu not vardır⁷: "İstanbul Muhafızı Cemal Bey'e (Paşa) dedim ki: Mahkeme kararı olmaksızın insanları sürgüne yollamak âdetinden vazgeçiniz". Tuhaftır, bu notun üzerinden bir ay geçmeyecek, *Mahmut Şevket Paşa* öldürülecek, ertesi gün de altı yüz, belki daha fazla kişi, yüzlerce "muhalif", bugünkü dille "siyasi suçlu", Bahr-i Cedid vapuruyla Sinop'a, sürgüne gönderilecektir.

Kimler yoktur o gemide: *Burhan Felek*, *Refi Cevat Ulunay*, *Osman Cemal Kaygılı*, *Mustafta Suphi*, *Pehlivan Kadri*, *Bestekâr Muhlis Sabahattin*, *Ahmet Bedevi Kuran*, *Dr. Celâl Paşa* (*Refik Halit*'in ilk eşinin babası), *Mehmet Bey* (Sadrazam *Kâmil Paşa*'nın oğlu)... tabii *Refik Halit*. Fakat başkaları da.

Refik Halit, manzarayı şöyle anlatıyor⁸:

⁵ a.e.

⁶ Ahmet Taşgetiren, "Açıl Mason Açıl/İhtilallerin, Baskınların Örgütü", *Yeni Şafak*, 2 Mayıs 1999.

⁷ Anan: *Uğur Kökten*, "Memleket Hikâyeleri'nin Yüzü ve Tersî", *Argos*, Ocak 1990, s.17.

⁸ *Bir Ömür Boyunca* (İkinci Baskı), İletişim, İstanbul, 1996, s.22.

...sırf haysiyetimizi kırmak maksadıyla Hükümet siyasî mevkuflar arasına birtakım serserileri de katmış ve isimlerini gazetelerde ilân etmişti. (...). Onlar siyasilerle eşit muamele görmekten memnun, biz meyus bir halde idik.

Refik Halit'in Sinop'la başlayan sürgünlüğü, Çorum ve Ankara'yla devam eder, Bilecik'le de sona erer. Bu beş yıllık dönemde yazılmış altı hikâyesi var Refik Halit'in. Bunlardan *Şaka* (1915) Sinop'a, *Sarı Bal* ile *Küs Ömer* (1916) Çorum'a, *Yatır* (1916) Ankara'ya, *Vehbi Efendi'nin Şüphesi* ile *Boz Eşek* (1918) Bilecik'e ait.

Refik Halit'in hikâyelerinden söz ederken “Anadolu” vurgusu muhakkak yapılır. Bu, *Memleket Hikâyeleri*'ndeki “memleket” sözcüğünün, hikâye coğrafyamızı genişletme arzusuyla “Anadolu” okunmasından mı geliyor acaba? Hoş, *Refik Halit*'te Anadolu yok değil. Hatta onun Anadolu'su, selefleri *Nâbizade Nâzım*'ın (*Karabibik*, 1890), *Ebubekir Hâzım Tepeyran*'ın (*Küçük Paşa*, 1910) Anadolu'sundan da farklı. Bir kere daha inandırıcı. Bunda, *Refik Halit*'in, *Nâbizade Nâzım* gibi “asker”, *Tepeyran* gibi “vali, nazır” olmayışının payı var sanırım. *Refik Halit*, “sivil”. Ayrıca beş yılı geçmiş Anadolu hayatında, Anadolu insanının arasında. Bu Anadolu'yu da hikâye türü içinde ilk kez o işlemiş.

Yalnız, vurgu o kadar kuvvetli ki *Refik Halit* bütünüyle ve sadece Anadolu sanılıyor adeta. Oysa sürgün yıllarında yazılmış altı hikâyeye, o yılların hatıralarıyla sonradan yazılmışlar (*Koca Öküz*, *Yatık Emine*, *Şeftali Bahçeleri*), hatta Aydın, İzmit/Karamürsel ve Bursa gibi yakın taşradan sürgünlük öncesi kotarılmış gözlemlerle ve yine hemen o günlerde yazılmışlar (*Yolda Bir*, *Cer Hocası*, *Hakkı Sükut*) eklendiğinde bile geriye Anadolu'yla ilgisi olmayan altı hikâye kalır. *Gurbet Hikâyeleri* ise zaten çok uzak coğrafyanın hikâyeleridir.

Refik Halit'i “daha inandırıcı” buluyorum. Anadolu'ya el atan sonraki yazarların hemen hepsinden de. Ancak onun Anadolu'su da ne kadar Anadolu'dur? *Demirtaş Ceyhun*'a katılırım⁹: “*Ne var ki, bu gerçekçi öykülerin ...Anadolu'nun gerçekliğini yansıttığını söyleyebilmek, bizce gerçekten olanaksızdır*”. Neden? Yaşananlar gerçek mi değil? Okuyalım¹⁰: “*Kuşkusuz ...anlatılan olaylar Anadolu köy ve kasabalarında geçmektedir. (...) Ne ki, bu öykülerde işlenen temalar da zaten taşraya atanmış dışarıklı (İstanbul) bekâr memurların yalnızlık ve cinsellik sorunlarıdır genellikle*.”

Evet, *Memleket Hikâyeleri*'nde taşraya düşmüş İstanbullular var. *Memleket Hikâyeleri* de “taşradaki İstanbul” açısından okunabilir. Ama yetmez. Çünkü *Memleket Hikâyeleri* farklı perspektiflerden de okunmaya müsait. Üstelik “merkez-taşra” ana eksenini bırakılmaksızın. Ayrıca böyle bir okuma, hem ülkenin siyaset geleneğine hem de *Refik Halit*'in dönemine ve mizacına belki daha uygun bir okuma da olur.

Nedir İstanbul? Merkez. Neyin merkezi? Rejimin. Ya devlet memurları? Onlar kim? Onlar da rejimin sahipleri.

⁹ *Türk Edebiyatındaki Anadolu*, Sis Çanı, İstanbul. 1996, s.27.

¹⁰ a.e. s.27

Akla ilk gelenler *Yatık Emine*'de *Jandarma Teğmeni Dal Sabri, Kaymakam, Sarı Bal* da *Komiser, Boz Eşek*'te *Jandarma Çavuşu, Kaymakam, Kabak Kadı*. Bunlar görevli buldukları "taşra"da, halka karşı -"taşra" demek, "dışta olan" demektir ya, bunu vurgularcasına sanki- ya müthiş kıyıcı ya da tamamen ilgisizdirler.

Kaymakam, "ahlakını ıslah etmek için" kasabasına gönderilmiş olan "uygunsuz takımından" Emine için, bir olay üzerine "*Geberseydi de kurtulsaydık!*" der. Ya Teğmen Dal Sabri nasıldır: "*Emine'yi çağırtmıştı. İki jandarmaya tutturup kılıcının kabzasıyla onu bir iyi döverken, 'Geldiğin gün sana uslu otur, yoksa kemiklerini kırarım, dedimdi; al işte!' diye söyleniyordu. Her vuruşta biraz daha sakinleşiyor, yatmadığı bu kadını dövmekten lezzet alıyordu.*" Teğmen'in bir jandarması bile Emine'yi bakın ne hale koyar: "...jandarmanın akıl almaz bir ahlaksızlıkla şurasına burasına attığı çizmelerin tekmeleri altında, kamçı zoruyla kalkan bir lağar at gibi burnundan korkunç sesler çıkarıp soluyarak kendini toparlayabilmişti." Bir diğeri ise, Emine'nin hamamdan dönerkenki aldırmaçlığına içerleyen çavuşu şöyle doldurur: "*İndireydin kafasına kasaturayı!*" Hele Teğmen Dal Sabri ile Emine'nin bir merdiven inişleri var, orada iki insan anlatılmamakta, iki ülke resmedilmektedir: "*Konuşa konuşa, biri arkada itaatli, ezgin (Bu, tabii, Emine!), öbürü önde hâkim ve dik (Bu da, Teğmen), merdivenleri indiler.*"

Sarı Bal, "elekçilerin oturduğu alçak damlı, dar sokaklı, murdar, ışsız bir mahalle"nin kadını. "Yerliden, yabancından, memurdan her çeşit müşterisi" var. Memleketin "itibarlı bir ailesine mensup" Külahçızade Hilmi Ağa'nın ve takımının eğlenmekte olduğu bir akşam, evi, kasabaya yeni gelen Komiser'in baskınına uğrar; kimse karşı koymaz, kaçmaya yeltenmez; hatta odadakiler "saygı ile ayağa" da kalkmışlardır; fakat Komiser komiserliğini yine yapacaktır: "*Komiser, 'Dağılın!' diye bağırdı. Aynı zamanda elindeki kamçıyı Sarı Bal'ın sırtı üzerinde şaklattı. Kimse ses çıkaramıyordu.*" Bu Komiser, "Yatık Emine"nin kamçı dilli Komiser'inin ağabeyi olacak; birbirlerine öylesine benziyorlar. Emine açtır, ağzına günlerdir bir lokma bir şey girmemiştir; polisliğe "yeni kaydolmuş bir delikanlı" -belli ki yeterince polisleşmemiş- merhamete gelir, çantasını açar, bir kuruş çıkarır: "*Bir kuruş koca bir ekmek demektir. Lakin nasılsa bu sadaka hazırlığı Komiser'in gözüne ilişti; tutuşmuş gibi bir hamlede gözleri dönmüş, kendini dışarı attı, 'Verme, verme!' diye bağırdı.*"

Rejimin *Boz Eşek*'teki sahipleri ise, taşralıya karşı, kıyıcı olmaktan çok ilgisizler. İlgisizlerden biri Jandarma Çavuşu, öteki de Kaymakam. Taşralı da Hüsmen Hoca. Köylerinde ölen bir yolcudan kalma sekiz altınla bir merkep, köylüye dert olur. Yolcu, son söz olarak bunları Mekke'ye vakfettiğini söylemiştir çünkü. Kazaya gidilip Kadı'ya danışılmasına karar verilir; bir sabah da Hüsmen Hoca bu iş için değirmenin önünden uğurlanır. Kadı izinlidir, İstanbul'a gitmiştir. Hüsmen Hoca Jandarma Çavuşu'yla konuşmak ister: "*Hikâyesi daha yarıyı bulmadan (Jandarma Çavuşu) uzaklaşmış, derede yüzen ördeklere ekmek atıyor, köşede çardağın altında nargilesini höpürdeten bir sarıklıya, 'Ne o, hacı efendi sabah keyfi mi?' diye sesleniyordu.*" Kaymakam'a gider Hüsmen Hoca, yine nafil: "*Kaymakam, arkasında çividi dalgalanmış bir keten ceket, bıyıkları boyalı, dişsiz, hımhım bir adamdı. İşin tamamını din-*

lemek tahhammülünü göstermeden, ‘Çağırın çavuşu!’ diye seslendi.” Hüsmen Hoca üç beş gidiş gelişten sonra nihayet Kadı’ya rastlar, gereğinin yapılması için emanetleri Kadı’ya verir, verdiği dair de mühürlü belgeler alır. Eh, Kadı ilgilendiğine, hatta devir teslimi belgediğine göre gerekeni de yapmıştır herhalde: “...vaka-nın yılında, kasabaya pirincini satmaya giden Hüsmen Hoca aptallaşmış gibi dönmüştü: Pazar yerinin tam kalabalık zamanında uzaktan bir ‘Savulun değmesin!’ nidası duyulmuş, halk ikiye ayrılmış ve Kabak Kadı, altında boz eşek ... iri gövdesini sarsan bir süratle etrafa selamlar dağıtarak geçip gitmişti.”

Jandarma Teğmeni’nin, Kaymakam’ın, Kadı’nın, Komiser’in dışlayıcı tavırları mesnedini nerede bulmaktadır acaba? Bir inançta, bir ideolojide, bir sınıfsal tabanda mı? Yoksa rejimin sadece bekçiliğinde mi? İlginçtir, bu bekçilik, halkın rejimden umudunu kesmesiyle, bir dışlanmışlık psikolojisi içinde geri çekilmesiyle yumuşamıyor, aksine sertleşiyor, daha baskıcı, daha dayatmacı bir hal alıyor.

Bu otoriter hal, *Memleket Hikâyeleri*’nde çeşitli sembol kişilerle önümüze çıkmakta.

Komşu Namusu’nda üç memur vardır: *Baki Efendi*, *Şakir Efendi* ve *Osman Bey*. Baki Efendi’nin karısı eve erkek almaktadır; Şakir Efendiler’in evi, Baki Efendiler’le karşı karşıya olduğu için bu durumu Şakir Efendi bilir, onun “ahlaklı bir zat tavrıyla” defalarca anlatmalarıyla Osman Efendi de durumdan haberdar olur. Bir akşam, daire çıkışı, bir birahane, iki arkadaş -özel hayatı kamu adına düzenlemek adına adeta- durumu Baki Efendi’ye açarlar. Baki Efendi, dinler, sonra, “Anlamadım, ne?” der. Tekrar anlatırlar, tekrar anlatırlar. Baki Efendi, bu kez de “durmuş, paslanmış bir sesle”, “Söylediklerinizden emin misiniz?” diye sorar. Daha sonra iki efendi, Şakir Efendi ile Şakir Efendi’ye “öksüz tavrı”yla sokulmuş olan, eli her akşamki gibi yine “karısına ait ufak tefeklerle dolu” Baki Efendi, Şakir Efendiler’in evine gelirler. Baki Efendi pencereye oturur, bekler. Denilenleri görünce, “Boşayacağım!” diyerek kalkar gider. Gelgelelim, Şakir Efendi birazdan görür ki Baki Efendi, yabancıyı, “o her gecenin adamı”nı misafir uğurlar gibi nezaketle uğurlamaktadır. Merak eder -yani bekçilik ebedidir, bitmez- ertesi gün, dairede, Baki Efendi’den akşamki işin ne olduğunu sorar. Aldığı cevap, hikâyenin finali olup dışlanmışlık psikolojisinin kamufle edilmiş tipik bir halini verir: “Baki kızardı; rahatını feda etmemek, alıştığı rahattan, sakin, gürültüsüz hayattan ayrılmamak için her şeye katlanmış bir adam vaziyetiyle, en açık bir hileye aldanmış göründü, ‘Nafile endişe etmişiz,’ dedi, ‘gelen doktormuş, bizim Doktor Hüsnü Bey. Haremim (eşim) sancılanmış da.’”

Baki Efendi bürokrattır ama merkez’de değildir. Çünkü “merkez” egemendir; norm koyar ve sorgular. Baki Efendi ise edildendir burada; norm almakta ve sorgulanmaktadır. Yani *Komşu Namusu*’nda merkez-taşa ilişkisinin alan değiştirdiğini, coğrafya’nın veya idare’nin dışına çıkıp üslup’la veya duruş’la ilgili bir ayrılıkta kendini tekrarladığını görüyoruz.

Vehbi Efendi’nin Şüphesi’nde ise, merkez’de olan, sokaktan biridir: *Tabakların Kâmil*. Hikâyedeki gibi söylersek: “mahalleyi altüst eden şu çapkın”. Kâmil’in yeri, fonksiyonu önemlidir; ama Kâmil, hikâyede fazla yer almaz. O, merkez’dir; hikâyelik olana, yukardan vaziyet eder. Hikâyenin asıl kahramanı, Vehbi Efendi’dir. Hikâye şöyle başlar: “Vehbi Efen-

di bu ufak kazanın Düyunu Umumiye İdaresi'nde kantar kâtibiydi. Lakin bir türlü yerli ahalîye (halka) mahsus (özgü) kisveyi üzerinden atamamış, bir türlü memur kılığını alamamıştı." İşte statünün hakkını veremeyişi, beceriksizlik ayrıca bezginlik gösterişi, dahası, otuzunu geçtiği halde kadınsız ve ailesiz oluşu, merkez'in işini kolaylaştırır; Vehbi Efendi'ye atılan iftira kolaylıkla tutar. İftira pazarlayıcıları arasında İmam, Kadı, Düyunu Umumiye Müdürü Bitlisli Kürt vardır; dediklerine göre, Vehbi Efendi, komşu kızı Hanife'yi hamile bırakmıştır. İşin aslı ise finalde anlaşılır: *"Tabakların Kâmil, Vehbi Efendi'nin dalgın, ciddi şekli, ağır ağır kahvenin önünden geçerken, arkadaşlarına manalı manalı işaretler ediyor, 'Yutturduk öküze!' diyordu."*

Ben-merkezcilik açısından en güçlü hikâye belki de *Küs Ömer*'dir. *Küs Ömer*, merkez-taşra ilişkisinin kasaba ve aile ortamında izini süren bir hikâyedir adeta. Tabii, ilişki, burada fert-toplum ve erkek-kadın ilişkisi olarak önümüze çıkıyor. Ömer, "atıcı, binici bir delikanlı"dır. "Karşısındakinin bir yumruktaki göğüs tahtalarını göçertecek kadar kuvvetli"dir. Bir gün, kızmış, "Terzi Veli'nin kafasına kahvede nargileyi bir atış atmıştı(r) ki, kanlı şişe parçalarını cerrah iki ayda cımbızla güç ayıklayabilmişti(r)". Hiç yenilmez mi? Yenilir. Ama o zaman da kendini cezalandırır. Örneğin, çocukken, bir güreşte sırtı yere geldi diye yaz boyu kasabaya uğramamıştır. Buna çocukluk diyelim; fakat işi olan arabacılığı da bir mağlubiyetten sonra bırakmış, kendine tütün kaçakçılığını iş edinmiştir. Adı bu yüzden *Küs Ömer*'dir. Ömer, "haftada bir, enli kuşağına silahlarını takar, kırsağına atlar, gecenin karanlıkları içinden adı sanı belirsiz yollardan aşar giderdi. Sonra, yine bir gece, hiç korkusuz, yükü heybesinde, kaldırımları çatırdatarak -evet, 'kaldırımları çatırdatarak'- evine dönerdi". İşte gözü peklikte *Yakup Cemil*'le yarışır bu *Küs Ömer*, Zehra ile evlendirilir. Zehra, kasabanın, "kâfur gibi dökme beyaz" vücutlu bir kızı. "Bütün memlekette namı" bir pehlivan kazı vardır, hiç yenilmemiştir; Zehra, gelin gelirken onu da getirir. Bir gün, Aktarın Abbas, "*Benim hödüğü yenemez.*" diye kahvede meydan okur *Küs Ömer*'e. Köylü de iddiayı kızıştırır. Kazlar kapışır; Zehra'nın pehlivanı yenilir. Okuyalım: "*Ömer, 'Hay miskin!' diye koştu, hayvanın tam başından sınıksız tuttu. Sıktı, sonra yerden çekerek havada çevirdi, çevirdi. Kaz, iki misli uzayan boynunun ucuna asılı kocaman, iri, yağlı vücuduyla fırl fırl dönüyor ve boşlukta beyaz bir çizgi, bir daire resmediyordu. Birden Ömer'in avcu açıldı, kaz yayından kurtulan bir ok gibi fırlayarak gitti, şadırvanın mermer oluşuna hareketsiz, cansız düştü.*" Dahası var, yine okuyalım: "*Küs Ömer eve gelince bir kelime söylemeden ahırdan kırsağını çıkarmış, heybesini vurmuş, hüznü ezan sesleri arasında kaldırım taşlarını çatırdatarak başını alıp gitmişti.*" Gider, bir daha dönmez Ömer. Bu, mağlup adamın gidişi değil. Bu, eve, "yükü heybesinde" dönerkenki gibi "kaldırım taşlarını çatırdatarak" gidiş, kendini merkez bilenlerin, yaptıklarının doğruluğuna mağlubiyette bile inanan, bu inanmayla büyülenenlerin gidişidir. *Enver Paşa*'nın, *Talat Paşa*'nın, *Cemal Paşa*'nın gidişidir.

Memleket Hikâyeleri'nde gücünü tabiatından alan bir başka *Küs Ömer* daha yok. Öteki merkez insanları genellikle bürokratlar. Fakat mesnedini daha somut yerlerde bulanlar da unutulmamış. Örneğin *Ayşe'nin Talii* hikâyesinde Ayşe'yi talihsizliğe uğratan Ali Bey, evle-

rine, temizlik için Ayşe'nin anasının gitmekte olduğu bir zengin çocuğudur. *Hakkı Sükut*'taki Saatçizade Hidayet Bey, ölümlerin peş peşe görüldüğü ipek fabrikasının sahibi. *Bir Taarruz*'daki Hayrullah Efendi, “mütareke seneleri”nin bir harp zengini. Keza *Garip Bir Hediye*'deki ihtiyar Yahudi de, vinç kancasından ayrılmış iri bir dengten habersiz, “hırs ve heyecan içinde eşyalarını (gemiye) istif etmekle meşgul iken” ölümden Feridun sayesinde kurtulan bir tüccar.

Memleket Hikâyeleri'nde, taşradan oldukları halde merkeze kayanlar var bir de. Bunlar taşralarından çıkmıyorlar, ama merkezleşiyorlar. Merkez'in taşra'daki mutemetleri oluyorlar yani.

Külahçizade Hilmi Ağa, bunlardan biri. O baskın akşamı, Sarı Bal'ın kızları, Komiser'den dolayı kapıyı açmakta tereddüt ederler; fakat... hele okuyalım: “*Külahçı-zade, 'Açın be, gelsin!' diye haykırdı. Onun pervası yoktu. Memleketin o kadar eski, itibarlı bir ailesine mensuptu ki devri sabıkın (önceki iktidarın) bu ihtiyatlı hükümetinden daima yumuşak, geçiştirici muamele görür, (Buraya dikkat!) fakat buna karşı Hicaz şimendiferi ianesinde (Hicaz demiryolu yapımı için toplanan yardımda), eşkıya takibinde tesirli yardımı olurdu; dayılarından biri de Yıldız'da bekçibaşı idi.*”

Aslında Sarı Bal da merkezleşmiş taşralılardan sayılır. Müşterileri arasında memurlar da olmasından, hatta evinde Kaymakam'ın yakalanmasından da değil. Şu ayrıntıdan dolayı: “(Kızlardan biri) *hem çalıyor, hem Külahçizade'nin gönlünü alacak ... sözler söylüyordu. Ne kadar zaman vardı ki gelmemiştı. Artık Sarı Bal'ı unutmuştu; (Can alıcı nokta, burası!) kale dibindeki kasaba kahpeleriyle mi vaktini geçiriyordu?*”

Külahçizade ile merkez arasındaki bağ hemen hemen organik. *Şaka*'daki Şakir Efendi'nin merkez'le ilişkisi ise farklı. Onunki tam bir yanaşıklık. Hem de en pespaye biçimiyle. Bu hikâyede, merkez, taşraya düşmüş memurlardır: Servet Efendi, Nedim Bey. Bunlar “havası, suyu, yemeği arzular uyandıran bu memlekette kadınsızlıktan şikâyetçiydiler”. Peki Şakir Efendi? Şakir Efendi, “mıntanlı, kocaman gümüş köstekli, cılız, uçarı bir yerli” olup “bu hayata otuz senedir tahammül ede ede artık alışmış görünen” biridir. Tüccardır. Amma, deniz kenarında dolaşırken İstanbullulara söyledikleri “esnaflık”ını fazlasıyla ele verir: “...*gittikçe yaklaştıkları meyhane masasının keyfiyle şimdi gevezeleniyor, geçtikleri sokakta takım takım dolaşan kızları, açık kapılardan içerisi görünen avlularda oturup denizi seyreden kadınları göstererek, 'Nasıl bu tombalak? Fena mı şu küçük?' gibi sözlerle arkadaşlarının dalgınlığını gidermeye uğraşıyordu.*”

Merkez'le organik bağı olmayan bir diğer taşralı da, *Yatır*'daki İlistir Nuri. O, “vaktini kahvelerde, gezmelerde, rakı âlemlerinde geçirir, işsiz güçsüz yaşar” biridir. “Herkesin mizacına göre şerbet verdiğinden bütün kaza ahalisinin dostu, her eğlencenin davetlisi, her yolcunun kılavuzu”dur. Öyle ki “kasabaya inen yabancılar karşılarında onu bulurlar, bildiklerini ona söylerler, anlayacaklarını ondan öğrenirler”. Dahası, “etraftaki üç vilayetin haberlerini fazla ilavelerle büyütüp kahve kahve yayan (da) hep Nuri”dir. Bir bakıma ayaklı gazetedir Nuri. Amiyane jargonla “medya”. Arkadaşlarına sorarsanız, “şeytanın bilmediğini (de) bilir”

İlistir Nuri. O zaman bu nasıl taşralılık? İlistir Nuri, bizatihi merkezdir.

Merkez'dir, yalnız, taşra'da merkez. Ya da şöyle: Merkez'in usullerini hiç eksiksiz benimseyip uygulayan bir taşralı. İki yıllığına hamam kir alıyor İlistir Nuri; fakat -harp yıllarıdır- odun bulmak zorlaştığından sıkıntıda kalıyor. Ya hamamı kapatacak ya da içinde yatır bulunan yakındaki ormandan ağaç kesecektir. Makul olan, ikincisidir ya, köylüyü ikna edebilse. Bereket Abdi Hoca vardır. “Kerametimsi halleri” ile “nüfuzlu bir mevkie çıkmış” biridir Abdi Hoca. Ona gider İlistir, üç gecedir rüyasında kendisini sık ormanlar içinde kaybolmuş gördüğünü, “kan ter içinde böyle uğraşırken birden karşısında beyaz arakiyeli, yeşil cübbeli, nur yüzlü bir ihtiyar peyda” olduğunu, “Bekle, oğlum, Abdi Hoca yakında seni de feraha çıkaracak beni de!” dediğini anlatır. Hatta merakla kadiri şeyhine gittiğini, kadiri şeyhinin, “Bunu git ehlinden sor!” dediğini, Abdi Hoca'ya bunun üzerine geldiğini de. Eh, madem kendisine müracaat edilmiştir, Abdi Hoca fırsatı kaçırmaz, İlistir'e, “*Sen rahat ol, oğul. Ben dedenin emrini çoktan aldım!*” der.

Bu hikâyeye, sanırım, hep Abdi Hoca olumsuzlanarak okundu. İyi de İlistir Nuri çok mu olumlu? Hoca'nın fetvasına muhtaç olan kim? İlistir. Ne yapıyor İlistir? Tilkinin kargaya yaptığını. Hoş, sipariş üzerine fetva veren Abdi Hoca'yı savunacak değilim; değilim ama, İlistir'in provokasyonunu da görmemezlikten gelemiyorum. Bu hikâyede, merkez'in hem suçlu hem güçlü oluşu var bence: Menfaati için başkasını kullanan da o, kullanılanla dalga geçen de o.

Abdi Hoca, kullanıldığının farkında değil. Dolayısıyla acı çekmiyor. *Hakkı Sükut*'taki Hasip Efendi ise farkında ve acı çekmekte. Neden? Hasip Efendi, Saatçizade Hidayet Bey'in fabrikasında amele kâtibidir ve çalışan kızlardan Fotika'ya da ölen karısını hatırlattığı için yakınlık duyar. Gelgelelim peş peşe ölümler sırasında Foti-ka'sını da kaybeder. Sebep, fabrikadaki çalışma şartlarıdır. Hasip Efendi, öfkeyle Hidayet Bey'e çıkar, “(Fotika'yı) *bu fabrika öldürdü!*” der; der demesine de, bir “hakkı sükut”la, yani ücret artırılışı ile de susturulur. Hasip Efendi'ye giran gelen bu durumu ve bulduğu teselliye okuyalım: “...birden Fotika'sını düşündü, onu daima sevdiğini tekrar anlayarak geçmiş günleri hatırladı; sonra kendisini bu aşka rağmen hâlâ fabrikaya bağlayan kuvveti, artan maaşının ağırlığını düşündü. Bu bir hakkı sükuttu. İşte susturuyordu; halbuki onun zalim ve kuvvetli tesiri altında değil yalnız kendisi, asıl daha yüksektekiler susmuşlardı; daha yüksektekilerde bile tesir gösteren bu tedbir sermayedarlara altın, mezarlara ölü yetiştiriyordu.”

Garez, merkez'e gitmekle merkez olunmayacağını anlatan bir hikâyeye. Kasabadaki dükânına mal almak için İstanbul'a giden Çerççi Halil, bir daha geri dönmez. Orada da iş kurmuştur, işi yolunda gidince karısıyla kızı Nebile'yi de yanına alır. Ancak “sonradan görmüşlüğün en kaba, zevksiz, tuhaf sahneleriyle” yüklü bir hayata yuvarlanırlar. Ardından gelense, iflas ve memlekete dönüş. Bu hikâyede, İttihatçılar'ı kızdıran yazılarındaki o “kirpi” diliyledir *Refik Halit*. 21 Eylül 1958'de *Mustafa Baydar*'a şöyle der¹¹: “*Ben Anadolu'yu bir köylü olarak değil, varlıklı bir şehir delikanlısı olarak gördüm ve anlattım.*” Bu ifade *Garez* için

¹¹ “Refik Halit Karay Anlatıyor”, *Varlık*, 15 Ocak 1959, s.494.

geçerli değil. Çünkü *Garez*'deki *Refik Halit*, o “varlıklı şehir delikanlısı”nı mumla arar. *Garez*'de, varlığıyla ve şehirliliğiyle kibirli ve alaycı mı alaycı bir *Refik Halit* vardır.

Yuvarlanan kahraman, *Yıldı Bir* hikâyesinde de var: *Elif*. Ancak *Elif*'in yuvarlanması taşra'da oluyor. Hikâyenin diğer kahramanlarından Değirmenci Bekir -ki Tesel-yalı'dır- “dağa kadın oynatmaya giden ‘Alaylı’ çapkınlar” karşısında bir yalnızlık ve dışlanmışlık psikolojisi içindedir, bunu da, çingenelerin yılda bir değirmen civarına gelişlerinde *Elif*'le gidermeye çalışır. Fakat, bir gelişlerinde Çeribaşı'ndan öğrenir ki, *Elif*, “kasabada kalmış, kötü evlere düşmüştür”. *Elif*, *Nebile*'nin anlatıldığı gibi anlatılmaz ama. *Refik Halit*, *Elif*'i öteki'leştirmez. Onu eğlencelik görmez.

Dikkat edilirse *Refik Halit*'in kahramanları ya merkez insanları ya da merkez'de yer almış veya merkez'e yanaşmış veyahut yaşırken ziyan olmuş taşralılar. Peki yerlerini benimsemiş taşralılar hiç yok mu? Var tabii! Bunu her hikâyede hissediyorsunuz. Ancak, onlar pek yükseltmiyor. Hatta onların çok zaman adları da olmuyor. *Demirtaş Ceyhun* diyor ki¹²: “...bütün bu öykülerde Anadolu doğası çok güzel betimlenmekte, o yıllardaki köylerin, kasabaların fakirliği bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmektedir”. Bu Anadolu tasvirinde, o insanlar da tasvire karışmış olarak vardır işte. Böylesi, “din ü devlet”in ve “mülk ü millet”in birliğine inanmaktan henüz vazgeçmemiş o insanlar için belki en uygundur.

Acaba harp zengini Hayrullah Efendi'nin yolunu kesip cüzdanındaki “altı tane yüzlük ve birçok da beşlik banknot”tan sadece bir beş liralığı alan hırsız, bir istisna mı? İstisna mı diyorum; çünkü hikâye, *Bir Taarruz*, bu adamın ve değerlerinin yükseltilmesi üzerine kurulmuş. Hayrullah Efendi'nin “gırtlığına sarılan adam”, dört yıldır harp meydanlarındadır, yeni dönmüştür, fakat açtır. Cüzdandan aldığı ise “sadece bir beş liralık”. Öyleyse o “bir hırsız değil, namuslu bir aç adam”dır. Hatta Hayrullah Efendi gibi bir harp zengininden “zorla aldığı para; bir hisse, bir hak”tır da. Nasıl ki zabıt namzeti Mehmet Muzaffer de, Yahudi tüccardan, üzerine “*Bedeli Çanakkale'de altun olarak tesviye olunacaktır* (ödenektir)” yazdığı taklit kaime ile alayına otomobil lastikleri alırken namuslu ve aldığı lastikler de haktır.

Koca Öküz'ün kahramanı da adsız. Kahraman kim derseniz, bir hayvan: *Öküz*. Hacı Mustafa, vaktiyle İstanbul görmüştüğünden olmalı, gözü açık ve hilekâr bir taşralıdır. İşinin düşeceği devlet adamlarına karşı ikramlı ve onlarla senlibenlidir. Adetidir, her yıl harman başında, kasabaya iner, “kart, hurda bir öküz alır”, harman kalktıktan sonra da satar; böylece hayvanı boğaz tokluğuna çalıştırmış olur. Gel-gelelim *Koca Öküz*, öncekilere benzemez. Yer, içer, geviş getirir. Ama iş zamanı geldi mi yerinden kımıldamaz; ip, tekme, kürek de fayda etmez; onca “acıya karşı kayıtsız, güya rahatta, yalnızmış gibi yatışı, aynı ağırbaşlılığıyla” durup durur. Hacı kızar, Cavga Rıza adlı bir kasap vardır, onunla pazarlık eder, öküzü ona satar. *Öküz*, kasabı görünce “kirli elbiselerini derin derin, gürültülü bir nefesle” koklar, koklar, adeta hasret giderir; sonra da birlikte yola koyulurlar, aktarmaya değer: “*Sanki damarlarındaki son kuvveti toplamış, son dermanını, kendisini senelerce süren yorgunluklarından sonra bir bıçakta ebedi rahata kavuşturacak olan bu adama saklamıştı. Çalışmaya git-*

¹² a.g.e., s.28

meyecekti, fakat ölüme hazırды; büyük bir filozof gibi başı yerde, ağır ağır, gözlerinde kayıtsızlık, yürüyor; oylukları arasında dolaşan ... sineklerin üzerinden arasına kuyruğuyla, incitmek istemeyen bir yelpaze geçiriyordu.”

Kimdir bu Öküz? Metaforu nereye kadar zorlayabiliriz? Bu yorgunluk, bu filozofluk ve bu ölüme gidiş; bir övgü mü, bir yergi mi, sadece bir tespit mi? Yoksa hepsi birlikte mi?

Memleket Hikâyeleri'ndeki merkez insanların Batıcı/modern olduklarını, merkez'de yer almış, merkez'e yanaşmış ya da yanaşırken ziyan olmuş taşralılarında merkezdekilerin hayatından taklit aldıklarını söylemek, sanırım bilineni tekrar etmek olacak.

Ancak şu var ki merkez'inki de bir başka taklit. Değerleri görünüştedir; temelli değil. Örnekte *Cer Hocası*'ndaki Asım. İstanbul'a sekiz yaşında gelmiş bir Trabzonlu'dur Asım. Mülkiye mezunudur; Saray'daki bir yakınından dolayı da Maarif'te iş bulmuş çalışmaktadır. Fakat “Meşrutiyet ilan olunca ilk tensikatta” yani sözüm-ona düzenlemede açığa çıkarılır. Yakını da açıktadır, hatta yirmi beş kişilik ailesiyle İstanbul'dan firar da etmiştir; bu, Asım için felakettir. Şu vurgu önemli: “...*bu milli taassup (öfke, kin, galeyan) esnasında mensubiyet (önceki yönetime bağlılık) lekesiyle müracaat edebilecek kimsesi olmayan zavallı Asım, on günde serseri halini aldı.*” Zamanında ufak tefek iyilikler ettiği hemşehrilerinin yanına gider. Bunlar aptesli, sarıklı insanlardır; iki gün sonra cerre, yani taşrada gezici hocalığa çıkacaklardır; Asım için durum vahim: “...*ne tanıdığı taraf, ne bildiği adam, ne de candan arkadaşları vardı; bütün o tanıdıkları şimdi o kadar vatanperver ve Meşrutiyet'e âşık olmuşlardı ki kendisini koymaya hazırlanmışlardı; bunu pek iyi hissediyor, onlardan, bütün bu taassup ve sarhoşluk devresi geçiren İstanbul halkından öğreniyordu.*” Arkadaşlarıyla cerre çıkmaya karar verir Asım. “*Şimdi düşünüyordu: Bu uzun sefere, bu garip yolculuğa nasıl razı olmuştu ...cer mollası olmaya ...nasıl cüret göstermişti. Bu hal (Bu hal, bakın neye, devamında da neyin temelsizliğine bağlanacak!), bütün maneviyatının bir anda değiştiğini, heybeleri hazır hemşehrilerinin karşısında ...birdenbire on yaşındaki eski köy çocuğu olduğunu anlatıyordu. Demek İstanbul'da geçen on beş senesi, on beş yıllık terbiyesi (eğitimi, görgüsü) onu tekrar, evvelki haline dönmekten alıkoymayacak kadar eksik ve kuvvetsizdi.*”

“Alaturka hayat” a böylesine kolay dönüş, merkez'in “alafranga masallar” boyasının tutmayıp aktığını anlatır, başka bir şeyi değil. Bir başka *Refik Halit* hikâyesinde, *Şeftali Bahçeleri*'nde, *Şerif Mardin*'in gördüğü de sanırım budur¹³: “...*atandığı küçük kasabada boğucu yaz günlerinde kolalı yakayı, kravatı, redingotu ve o dayanılmaz kuralcılığı bir yana atarak alacakaranlıkta gecelikle şeftali bahçesinde oturmanın keyfini çıkararak modernleşme yanlısı bir Osmanlı bürokratını anlatıyordu*”.

Şerif Mardin aynı yazısında, Osmanlı pratiğiyle Cumhuriyet ideolojisi arasındaki farkı da şöyle belirtiyor¹⁴:

¹³ “Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler” [*Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998] içinde, s.61.

¹⁴ a.e., s.62.

Yeni Cumhuriyet ideolojisi, bir söylem olarak İslamiyetin yerini ve toplumun 'çimentosu' olma rolünü reddederek okumuş çevrelerle okumamışlar arasındaki mesafeyi derinleştirmişti. Eski sistem toplumsal sembiyozu kendi dayanağı olarak gerekli gördüğü için toplumsal heterojenliği hoşgörüy-le karşılıyordu. Yeni sistem (nihai olarak) Jakobenliğin 'une et indivisible' [tek ve bölünmez] cumhuriyet ilkesi üzerine kuruluydu ve cumhuriyetçi ideologların 'feodal kalıntılar' diye nitelendirdiği aykırı grupları özümleme politikasına dayanmaktaydı. Eski sistem varoluş sorunlarını ciddiye alırken, yeni sistem bunları 'metafizik' ve skolastizm kalıntısı sorunlar saymaktaydı.

Gerçi *Memleket Hikâyeleri*'nde *Garez* hariç hiçbir hikâye Cumhuriyet dönemine ait değil. Ancak, görüyoruz, "okumuş çevrelerle okumamışlar arasındaki mesafe" Osmanlı'nın son döneminde de derindir. Asım, bana öyle geliyor ki, *Refik Halit*'in, bu derinliği görmüş, bundan rahatsız olmuş, giderilmesi için de kendince bir şeyler yapmış bir kahramanıdır.

Vaazlarında neden söz eder Asım: Meşrutiyet'ten. Yani yaşanılan hayattan. Yani hayatla dini birbirinden ayırmaz. Kullandığı dil de önemli. Asım'ın dili, taraflar arasındaki derinliği giderici bir dildir: "...açık Türkçe ifadesi vardı. İki dizinin üzerine oturup etrafında halka teşkil eden köylüye cana yakın, tahassürlü (özlem yüklü), az Arapçalı ve güriiltüsüz ifadesiyle nutka başlayınca, dinleyen, camilerde bu yolda vaaz edilmesine hayret ediyor ...bir vaizin esrarlı ve karanlık lezzetini bulamayarak yeni yenilen bir yemeğin tadına bakar gibi bir onu, bir de kendini dinliyor, fakat bir müddet sonra, senelerden beri işitmediği bir ana sesine kavuşur gibi ta kalbinden, duygulu ve memnun, zevkine varıyordu".

Memleket Hikâyeleri, görüldüğü gibi, "merkez-taşra" ekseninde perspektif zenginliği olan bir eser. Zenginlik, taşranın ve taşralının kendisi için söylenemez bir tek. O da şüphesiz, *Refik Halit*'in, "Anadolu'yu bir köylü olarak değil, varlıklı bir şehir delikanlısı olarak" görmesinden. Fakat bu "dışarıdan" bakışa rağmen, taşraya ve taşralıya karşı -*Garez* hariç- bir saygı ahlakı içindedir *Refik Halit*. Tarafsız bir gözlemcidir. Merkez'e ise acımasız. Sebep, merkez'den çektikleri olmalı. Buna rağmen, merkez de, *Refik Halit*'te duyusal gerçeği pek aşmış değil. Hoş, hikâyelerden, kimi disiplinler için yararlanıyoruz bugün; ancak, *Refik Halit*'in, merkez'i ve taşra'yı sosyal, siyasal vs. bir sorun olarak ele almadığı da açık.

Refik Halit'in Bilecik'ten dönüşüne gelince: İlk çocuğunun doğumu yaklaştığında, yanında bulunan eşini İstanbul'a gönderir *Refik Halit*, ardından da kendisi için telgrafla on günlük izin ister. İzin kolay verilir. Zira daha önce *Refik Halit*'ten *Celâl Sahir* aracılığıyla *Türk Yurdu* için hikâye istenmiş, o da *Boz Eşek*'i göndermiştir. Ardından da *Ömer Seyfettin* Bilecik'e mektup yazıp, henüz yüz yüze gelmediği *Refik Halit*'ten *Yeni Mecmua* için hikâye istemiştir. Bu kişilerin İttihatçılarla içli dışlılığı, dergilerinse İttihatçı doğrultuda oldukları malum. Zaten istenen izin kolay alınışı da, bir rivayete göre, *Ziya Gökalp* -o da İttihatçı- aracılığıyla olur. Fakat *Refik Halit*, bir daha Bilecik'e dönmez, İstanbul'a yerleşir, *Yeni Mecmua*'da yazmaya başlar. Bunu sağlayan, bu sefer kesin, tabii *Ziya Gökalp*.

Refik Halit, bu dönem, Mütareke'ye (30 Ekim 1918) kadar *Yeni Mecmua*'da, sonrası da *Vakit*'te, *Tasvîr-i Efkâr*'da, *Zaman*'da yazıyor. Yazılırsa yine eski tarzda. Eleştiri, İttihatçılı-

ğın kendisine değil, yine İttihatçılara dönük. Yarattığı hararet, haliyle yine yüksek. Sözgelimi *Harp Zengini* başlıklı yazı, “zamanın en büyük harp zenginlerinden biri olan *Bayram-zâde*’yi” ve “hamisi *Topal İsmail Paşa*’yı”, bağlı olarak da *Talat Paşa*’yı küplere bindiriyor; o kadar ki, *Talat Paşa*, *Refik Halit*’i Bilecik’e yeniden gönderecek oluyor. Öyle ya, böyle şeyler, hem de İttihat ve Terakki’nin *Yeni Mecmua*’sında nasıl yazılır! Mütareke sonrası, *Zaman*’da çıkanlar da aynı minval üzere. Yazı başlıkları şöyle: “*Sakin Aldanma, İnanma, Kanma*”, “*Ortada Kabahatli Yok*”, “*Efendiler Nereye?*” Bu yazılarda neler söyler *Refik Halit*? Birincisinde, politikacıların ceplerinden başka bir şey düşünmediklerini; ikincisinde, 1914-1918 Umumi Harb’inin ortada hiç sorumlusu kalmadığını, herkesin sulhçu kesildiğini. Üçüncü ise şöyle başlar: “*Ziyafet bitti, ağzınızı silmeden, elinizi yıkamadan, bir de acı kahvemizi içmeden efendiler nereye?*” İttihatçıların yaptıkları da şöyle vurgulanır: “*Ermeni mi kes kafasını, Rum mu al parasını, Türk mü sür ölüme!*”

Mütareke’yle birlikte İttihatçı paşalar -*Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa*- Odesa’ya kaçıyor; kimi İttihatçılar da, İngilizler tarafından savaş suçlusu olarak tutuklanıp Malta’ya sürülüyor. Bu arada Hürriyet ve İtilaf Fırkası da yeniden canlanıyor. Yenidendir; çünkü fırka, ta 21 Kasım 1911’de kurulmuş. Yani II. Meşrutiyet’in ardından. Tabii, müthiş muhalif. Tabanı var. Nitekim yirmi günlükken İttihat ve Terakki’ye karşı İstanbul’da -tek oyla da olsa- ara seçim kazanıyor. Kazanıyor ya, İttihat ve Terakki’nin “illegal” usullerine de maruz kalıyor. Bunların en ibreti ise Babiâli Baskını. Hatırlayın ardından olanları: Baskın’ın öcünün, *Mahmut Şevket Paşa* öldürülerek alınması, bir. İtilafçı veya değil, bütün muhalif’lerin Sinop’a sürülmeleri, iki. Bu, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın kapatılması demektir. İşte ne zaman Mütareke olur, sürgünler döner, Fırka yeniden canlanır. Tarih: 10 Ocak 1919. İlginçtir, muhalifliğini o güne kadar partisiz sürdürmüş olan *Refik Halit* de Fırka’ya bu canlanma tarihinde girer.

Peki, nedir *İtilafçılık*? Ya da şöyle: Nedir *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*’nın amacı? *Tarık Zaffer Tunaya*’ya¹⁵ göre “*Meclis-i Mebusan*’ı ‘*Meclis-i Mensûban*’ (bağımlılar partisi) olmaktan kurtarmak, *İttihatçıların çeteciliğini ve komitacılığını önlemek, iktidar tekeli kırma*”. Yani Hürriyet ve İtilaf’la İttihat ve Terakki arasındaki mesele ideolojik değil. Hatta aralarında hayli ideolojik benzerlik de var. Mesele iktidarın kullanılmasıyla ilgili daha çok. Bu ne demek? İttihat ve Terakki diktasına muhalif herkesin Hürriyet ve İtilaf içinde yer alması demek. Öyleyse Hürriyet ve İtilaf da homojen değil. Değil, ama merkezden dışlanmışları temsil ettiği için de muhalefet tabanı geniş.

Refik Halit’in Hürriyet ve İtilaf’a girişi, ikinci sürgünlüğünü hazırlayacaktır. Çünkü 14 Nisan 1919’da Posta Telgraf Umum Müdürü olur *Refik Halit*. Aşağı yukarı altı ay süren bir dönem hariç, 23 Eylül 1920’ye kadar da bu görevde kalır. Yani Milli Mücadele yıllarında haberleşme örgütünün başındadır. İşte ne oluyorsa ilk umum müdürlüğü sırasında -14 Nisan’la Ekim’in ilk haftası arasında- oluyor: Önce Redd-i İlhak Cemiyetlerinin, sonra Teşki-

¹⁵ *Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt I/İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918*, (3. Baskı), İletişim[de 1. baskı], İstanbul, 1998, s.298.

lat-ı Milliye ve Kongre üyelerinin ve daha sonra da askerlerin haberleşmeleri yasaklanıyor, askeri makamların şifreli haberleşmelerine Harbiye Nezareti şartı getiriliyor. Aksi halde? Aksi halde, emre uymayan bölge telgraf müdürleri azledilecektir. Fakat Anadolu'da işler İstanbul'un istediği gibi yürümez. Emirler havada kalır. Uyanlarsa -Erzurum'da olduğu gibi- *Mustafa Kemal Paşa* tarafından tutuklanır. Artık ipler kopmuştur. *Mustafa Kemal*, İstanbul'a çağrılır. Fakat, *Paşa* gitmez. Bunu istifası izler: 8 Temmuz 1919.

Şimdi bir soru: Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na acaba hangi sebeple girer *Refik Halit*?

Mahmut Şevket Paşa'nın hatıra defterindeki not burada işe yarayacak sanırım: “*İstanbul Muhafızı Cemal Bey*'e (Paşa) dedim ki: *Mahkeme kararı olmaksızın insanları sürgüne yollamak âdetinden vazgeçiniz.*”

Daha açık bir cevap da *Refik Halit*'in şu notunda¹⁶: “*Beni Hürriyet ve İtilaf'a sokan, Damat Ferit Paşa değildi; aleyhimde sorgusuz cevapsız sürgün kararı veren Talat Paşa'ydı, Cemal Paşa'ydı.*”

İzlediğim bir filmi hatırlıyorum şimdi de: *Palmetto*. Yönetmen: *Volker Schlöndorff*. Kasabadaki soyguncuları ortaya çıkarmaya çalışırken kendini hapiste buluveren bir gazeteci, çıkışında işe yeniden koyulmak ister. Fakat içinde önceki soyguncuların da bulunduğu bir çetenin planında bir parça olacak, bunun da, sonuna kadar farkına varmayacaktır. Kendisine, niçin böyle bir yanlış yaptığı sorulduğundaysa verdiği cevap şöyle: “*Suçsuz yere iki yıl yatım. Bu iki yılı birilerinin ödemesi lazım.*”

Refik Halit'in psikolojisini anladığımı sanıyorum. Fakat anlamak yetmiyor. Hayat yine *Refik Halit*'e ödetiyor çünkü.

Posta Telgraf Umum Müdürlüğü'nden daha ilk ayrılışıyla gazeteciliğe döner *Refik Halit*. Yazılar bu kez *Anadolu Hareketi*'ne ve *Mustafa Kemal*'e karşıdır tabii. Anadolu Hareketi başarılı olup TBMM saltanatın kaldırılmasına karar verene kadar da sürer bu. Vaktaki ilk umum müdürlüğü zamanında bakanı olan *Ali Kemal Bey* -yani *Artin Kemal*- bir berber dükkânından alınıp kaçırılır ve Ankara'ya götürülmek üzere motora bindirilip İzmit'e getirilir ve halka teslim edilerek linç ettirilir, *Refik Halit* de hemen üç gün sonra ailesiyle birlikte Pierre Loti vapuruyla Beyrut'a kaçar (9 Kasım 1922)¹⁷.

Kaçışı, 1 Haziran 1924'te Hükümetçe *Yüzellilikler* listesine alınıp vatandaşlık haklarından edilmesi izler. Ta 16 Temmuz 1938'e kadar da uzak coğrafyada yaşar *Refik Halit*. Tam on altı sene.

Şimdi bir soru daha: *Mustafa Kemal*'e ve *Milli Mücadele*'ye karşı mıdır *Refik Halit*? Bu soru lüzumsuz bulunabilir. *Refik Halit*'in, Anadolu'da Milli Mücadele yükselmekteyken *Alemdar*'da yayımladığı yazılarından kimilerinin kimi satırlarına hele bir göz atar mısınız?¹⁸

¹⁶ Anan: *Uğur Kökten*, “Memleket Hikâyeleri'nin Yüzü ve Tersi”, *Argos*, Ocak 1990, s.17.

¹⁷ Özellikle Mütareke ve Milli Mücadele yıllarındaki *Refik Halit* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: *Nihat Karaer, Tam Bir Muhallif: Refik Halid Karay*, Temel, İstanbul. 1998, s.53-87.

¹⁸ a.e.. s.79-80.

“...*Cemâl'in yerine Kemâl geldi.*”, “*Anadolu Kemâliler, Celâliler istemiyor.*”, “*Artık size kimse ne Osmanlı tahtını, ne de Osmanlı ülkesinin geri kalan kısmını güvenebilir.*”, “*On senedir İttihat ve Terakki zihniyetinde hiç bir fark olmamış... Bir zamanlar Rumeli'de süngüler, toplar çıkaran İttihat ve Terakki şimdi de Anadolu'da 'İzmir'e Doğru'lar, 'Müdâfaa-i Milliye'ler çıkarıyor. Küfür, iftira, meydan okuma, harp ve hile teranesi...*” Fakat, yukarıdaki soru, bu satırlara rağmen lüzumsuz bulunmamalı. Tam tersi, özellikle sorulmalı. Zira *Refik Halit*'in en yakın arkadaşları Milli Mücadele'nin en ateşli taraftarlarıdır: *Falih Rıfki, Yakup Kadri, Ruşen Eşref...* Ve bu dostluk *Refik Halit* Posta Telgraf Umum Müdürü'yken de bozulmamıştır. O kadar ki *Akşam*'daki yazılarından dolayı *Falih Rıfki* Divan-ı Harb'e verilir de, kurtaran, *Refik Halit* olur. O zaman *Alemdar*'da yazılanların anlamı nedir? Cevabı *Refik Halit*'ten almaya çalışalım¹⁹:

Anadolu Kurtuluş Hareketi'nin esas ve gaye bakımlarından taraftarı olmakla beraber, komitacılar-
dan (metinde: 'komitecilerden') birçoğunun o harekete katılmasına bakarak tekrar hortlayacakları
ve günün birinde yeni hükümeti de ele geçirerek yine vatani parçalatmaları ihtimalinden korkmuş,
eski kinimi bir türlü yenememiş, o tesir altında atıp tutmuşum.

Meğerse haksız değilmişim.

Zira ben kaçıp vatanıma en yakın, kapı komşusu bir bölgeye ...yerleştikten sonra Milli
Hükümet, mâhut (herkeşe bilinen, belli) komitacıları (yine, 'komitecileri'), hem de Büyük Kurtarıcı'yı öldürmeye kalkıştıkları için temizlemek zorunda kalmıştı. Ben de bu tarihten ve temizliğe i-
yice inandıktan sonra, Hükümet aleyhindeki yazılarımı kesmiş -zira gurbette de gazetecilik ediyordum- fassallığı (dedikoduculuğu), kötülemeciliği bırakmış uysal bir sürgün vatandaş olmuştum.

Refik Halit'e inanıyorum. Zira *Alemdar*'daki yazılarında da *Mustafa Kemal*'e ve Milli Mücadele'ye hep İttihatçı komitacılık açısından baktığı görülüyor.

Daha sağlam bir delilse *Kuvvete Karşı* hikâyesi. Bu hikâye Amerikalı dokuz gemicinin Mütareke yıllarında, yolda, tiyatrodâ ve Tokatlıyan'da yaptığı rezillikleri ve Suphi'ye, Rum sevgilisi İzmaro'nun yanında ettiği hakaretleri anlatır. Ve Suphi'nin cevabını. Suphi, İzmaro'yu evine bırakıp hakarete uğradığı yere gelir: “*Tokatlıyan'ın camına dayandı, kendisini öldüren haksız, sefil kuvvete, bir anarşist kınıyla baktı.*” Gemiciler gitmiştir. Gidebilecekleri yollardan gider, gemicileri bulur Suphi. *Sâti Erişenler*'in yorumuna katılıyorum²⁰:

Bu öyküde Amerikan askerlerinin şımarıklığı, görgüsüzlüğü, azgınlığı betimlenmektedir. Sanırım ki, bu, daha o yıllarda, 1909'larda belki de dünyada ilk kez çizilmiş 'Çirkin Amerikalı' tipidir ve 'Go Home' kampanyasının başlangıç noktasıdır.

Refik Halit, uzak coğrafyadaki sürgünlüğünde, sürgünlerden *Celâl Kadri* ile *Hasan Sadık*'ın *Doğruyol* gazetesinde yazar. Gazete rejim aleyhindedir. Fakat *Refik Halit*'in yazıları 1926 yılından sonra görülmez. Bu tarih önemli. Çünkü bu tarih “mâhut komitacıların Büyük Kurtarıcı'yı öldürmeye kalkıştıkları” İzmir Suikastı'nın tarihidir. *Refik Halit*'i, daha sonra,

¹⁹ *Bir Ömür Boyunca*, (İkinci Basım), İletişim, İstanbul, 1996, s.12.

²⁰ *Sâti Erişen*, a.g.e., s.72

Nuri Genç'in, *Vahdet* gazetesinde, gazetenin 18 Mayıs 1928'de çıkan ilk sayısından itibaren edebi müdür olarak görmekteyiz. *Vahdet*, farklı bir gazetedir. Rejimin aleyhinde değil, lehindedir. Ne diyordu *Refik Halit*: “*Ben de bu tarihten ve temizliğe iyice inandıktan sonra, Hükümet aleyhindeki yazılarımı kesmiş ...fassallığı, kötölemeciliği bırakmış uysal bir sürgün vatandaşı olmuştum.*” Sanırım, *Refik Halit* bir daha doğrulanıyor.

Gurbet Hikâyeleri'nin 1965'teki ikinci baskısında ve sonraki baskılarında yer alan on yedi hikâyeden sekizinin sürgünde, dokuzunun da sürgünlük sonrasında yazıldığını biliyoruz. Bunların en eskisi, *Çıban*. Yazıldığı yıl ve yer: 1930, Lübnan. Bunu, 1935'te Halep'te yazılan iki hikâyeye izliyor: *Zincir*, *Hülle*. Ardından 1936'da yine Halep'te yazılanlar geliyor: *Keklik*, *Akrep*, *Lavrens*, *Güneş* ve *İstanbul*. Şurası açık: Bu sekiz hikâyeye olsun, dönüş sonrası Şişli'de yazılan dokuz hikâyeye (*Yara*, *Eskici*, *Kaçak*, *Dişçi* [1938]; *Antikacı*, *Testi*, *Fener*, *Gözyaşı*, *Köpek* [1939]) olsun hikâyeye tanımına fazla uyan hikâyeler değil. İstisnalar var tabii. Mesele *Eskici*. Ama genellikle hikâyeden uzaklar, uzakçalar. *Şerif Aktaş*'a kulak verelim, bakın *Zincir* için ne diyor²¹:

...bu yazı, hikâyeden daha çok hatıra, hatıradan daha çok fıkradır. Hatıradır, çünkü, yazar, gurbet günlerinin nasıl geçtiğini, eşya ve tabiatın üzerinde bıraktığı tesirleri belirterek anlatıyor. Fıkradır, çünkü ...asında gücü olmayan insanların, eline geçirdiği fırsatları iyi değerlendirmesi, durumuna şükretmesi gerektiğini, aksi, köpek Fuju gibi alay konusu olacağını ifade eder. Böylece, yazar, fıkra türünde olduğu gibi günlük basit olayları anlatarak öğüt ve bilgi verir.

Denilenlerin, hikâyeye, hatıra, fıkra nispetleri farklı olarak ötekiler için de geçerli olduğunu düşünüyorum.

Gurbet Hikâyeleri uzak coğrafyanın hikâyeleri. Uzak diyoruz ya, aslında, bu coğrafya, o yıllarda, İmparatorluk'tan henüz kopmuş bir coğrafyadır: Halep, Rakka, Hadramut, Hayfa, Uca... Bu coğrafyanın dışından iki hikâyeye var: Biri *Gözyaşı*, mekân Erfice; öteki *Kaçak*, onun mekânı da Sibiryâ.

Bu yüzden *Gurbet Hikâyeleri*'ne de “merkez-taşra” ekseninden bakılabilir.

Merkez insanları, tabii, görevli Osmanlı bürokratları: *Çıban*'daki *Binbaşı*, *Hülle*'deki *Sürre Kâtibi*, *Akrep*'teki *Mutasarrıf*, *Güneş*'teki *Hünkâr Yaveri*, *Yara*'daki *Teğmen*, *Dişçi*'deki *Başçavuş*, *Fener*'deki *Süvari Bölüğü Kumandanı* gibi.

Bir de uzak taşraya düşmüşler var, yani sürgünler: *İstanbul*'daki *Kadın*'la *Erkek*, *Eskici*'deki *Eskici*, *Köpek*'teki *Osman*.

Bu hikâyelerde, Osmanlı'nın, Meşrutiyet öncesinde bu topraklarda bir ağırlığı olduğunu (Süvari Bölüğü Kumandanı: “*Meşrutiyet'ten önce, Badiye'de, güneşi bile geri çevirme gücünde bir üstün adam sayılırdı.*” [*Fener*], “*Paşa dediği benim. Daha o zaman [Abdülhamit zamanı] teğmendim. Fakat bedevinin gözünde bir Türk subayı her zaman Paşa'dır.* [*Yara*]), fakat I. Dünya Savaşı'ndan sonra bunu yitirdiğini (*Dişçi*) görüyoruz. Neden yitirir? *Refik Ha-*

²¹ *Refik Halid Karay*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1986, s.67-68.

lit, sebebi, bir hissettirme ile söyler gibi. Osmanlı, haritasından bihaberdir. O kadar ki *Emir Sadun*'a götürülmek üzere *Hünkâr Yaveri*'ne teslim edilen “iki heybe dolusu altın”, ancak aylar süren bir yolculuktan sonra yerine ulaştırılabilir. Zira Emir'in bölgesi Fellaha'yı, bölge civarındaki bürokratlar bile bilmemektedir (*Güneş*).

Osmanlı için önemli olan, asayıştır, büyük politika değil; bürokrat, bir bakıma emniyet görevlisidir. *Akrep*'ten bir alıntı: “...ikide bir çölde aşiret kavgaları, kanlı olaylar, diyet işleri çıkıyor, Mutasarrıf ara bulmaya, sinir yatıştırmaya gidiyordu.” Bu, *Yara*'dan: “Sorun her zaman olan işlerden: İki aşiret, bir gazve (gaza, savaş) sırasında çarpışmışlar, bu dört kişi güç bela baskından kurtulup bana (Teğmen'e) sığınmış, geceyi geçirmek istiyorlar.” Bir de *Çıban*'dan: “Bize dost iki Arap emiri arasındaki gazvelere son vermek, dostluk kurmak için Yemen vali ve kumandanı İzzet Paşa, beni uzak çöle, ta Hadramut hududuna göndermişti.”

Asayişin ardından egzotizm ve cinsellik geliyor. Ancak egzotik ayrıntı, her zaman sıcak değil, hatta çok zaman mesafeli: ameliyat yapan cadı (*Çıban*), akreplerle dost Ebu Akrep (*Akrep*), dayanıklı bedevi (*Yara*), testiden su içerken yuttuğu eşekarasından ölen genç (*Testi*) gibi. Kimilerinde ise cinsellik öncelik alıyor. Mesela *Hülle*'de. Sürre Kâtibi'nin başından Şam'da bir hülle evliliği geçer. Yani kadının, boş düştüğü kocasıyla yeniden evlenebilmek için bir yabancıyla yaptığı bir gecelik sözde evlilik. Sürre Kâtibi, bir gecelik misafirlik için alınıp götürüldüğü evde işin aslını bakın nasıl öğreniyor:

Göğsü kalkıp kalkıp iniyor, elleriyle mendilini büküyor, bir ayağı yerde halıyı dövüyor, helecandan bitiyordu. Karşılıklı oturuyorduk. Odanın ortasındaki sular, ambardan boşanıp kileye akan buğday gibi hisliydirdi; bir türlü konuşamıyoruz. Neden sonra ben kekeleydim:

‘Rahatsız ettim. Emrederseniz artık gideyim’

Kendimi beğendiremediğime hükmettiğim için böyle demiştim. Kadın al al oldu.

‘Estagfurullah, biz sizi rahatsız ettik. Ricam şu idi, söylemeye cesaret edemiyorum.’

Gene durdu, fakat birden kendini zorlayarak dedi ki:

‘Beni bir gece için nikâh eder misiniz?’“

Cinsellik tema'sıyla hatırlanacak diğer iki hikâye de, *Keklik* ve *İstanbul*.

Hikâyelerden, sürgünlerin suçlarını nedense öğrenemiyoruz. Bu gizli tutuluyor. “Günah” veya “kabahat” sözcükleriyle geçitiriliyor: “‘Haydi,’ dedi, ‘ben, bu Allah'ın cehennemine düştüm, günahımı çekiyorum, siz ne arıyorsunuz?’” (*İstanbul*); “Bir kabahat işledik de kaç-tık!” (*Eskici*); “Osman bir kabahat işleyip bu yabancı illere düştüğü zaman...” (*Köpek*) gibi.

Sürgün yerinden “Allah'ın cehennemi” diye söz eden, *İstanbul*'daki Kadın değil sadece. *Eskici*'deki Eskici için de sürgün yeri bir “cehennem”dir; Eskici, Hasan'a sorar: “Ne diye düştün bu cehennemin bucağına sen?”

Bereket hatırlamak serbesttir; Sürgün, İstanbul hatıralarıyla yaşayan insandır bir bakıma. Örnek, haliyle *İstanbul*'dan: “Ben Arnavutköylü'yüm. Ah, kim bilir şimdi oraları ne güzeldir. Bilirsiniz ya, Akıntıburnu'ndaki gazinoları. Hani sular şıpır şıpır, serin serin oynar da gazinoların aynalarına vurur, aynalarda vapurların geçtiği görülür.”

Memleket hasreti bir de “dil”le dışa vurulur: “Burada kimi seveceğim? Dilleri dilime uy-

maz, huyları huyuma.” (İstanbul)

Eskici'de ise dil hasreti, sözü edilen değil, yaşanan'dır. Bu hasret işitilmez, ama görülür ve hissedilir. Dahası, dil, *Eskici*'de sözcük, cümle vs. olmaktan çıkar, memleketin, coğrafyanın kendisi olur.

Eskici'yle Hasan rastlaşırlar. Hasan, “anası da ölünce uzak akrabaları ve konu komşunun yardımıyla halasının yanına, Filistin'in sapa bir kasabasına” gönderilmiş bir çocuktur. Yani onunki de bir çeşit sürgünlük. Hasan, *Eskici*'nin Türkçe bildiğini ve İzmit'ten, İstanbul taraflarından geldiğini öğrenince başlıyor konuşmaya: “*Asıl konuşan Hasan'dı, altı aydan beri susan Hasan. Durmadan, dinlenmeden, nefes almadan, yanakları sevincinden pambe pembe, dudakları taze, gevrek, billur sesiyle sürekli konuşuyordu. Aklına ne gelirse söylüyordu. (Dil'in memleket olması şimdi!) Eskici hem çalışıyor, hem de arasına 'Ha! Ya? Öyle mi? gibi dinlediğini bildiren sözlerle onu söyletiyordu; artık erişemeyeceği yurdunun bir deresini, bir rüzgârını, bir türküsünü dinliyormuş gibi hem zevkli, hem yaşlı dinliyordu; geçmiş günleri, kaybettiği yerleri düşünerek benliği sarsıla sarsıla dinliyordu.*”

Eskici'yle Hasan arasında görülen kader ortaklığı *İstanbul*'da Kadın'la Erkek, *Köpek*'te Osman'la Köpek arasında da var.

İstanbul hasreti çeken Kadın, uyuşturucu almaktadır; fakat, uyuşturucu ile hasret arasındaki ilgi ancak hikâyenin finalinde ortaya çıkar, yanı sıra Erkek'in kim olduğu da:

‘İşte,’ dedi, ‘bunu (tozu), onun için kullanıyorum, gidemediğim İstanbul'a kavuşmak için. Bu benim pasaportumdur.

Erkek şişeyi kaptı, dedi ki:

‘Öyleyse bana da ver. Çünkü ben de gidemiyorum!’ (*İstanbul*, [Alıntılardaki düz parantezlerin hepsi benim -NM.]

Köpek, “Hoş!”lara alışmış bir köpektir; ilk “Kuçukuçu!”yu Osman'dan duyar. Böyle başlar arkadaşlıkları. Okuyalım:

(Osman olmayacak bir şeye inanmıştı. Bu Köpek de Osman'ın memleketinden nasılsa buralara düşmüştü; o da kendisi gibiydi; yurt özlemi, acısı çekiyor, buraların havasına, suyuna, güzelliğine ısınamıyordu. Her şeyi garipsemişti, onun için böyle yılgın, kamburu çıkık, kuyruğu bacalarının arasında, yaşlı gözlüydü.

Birbirlerinden hazzedişlerinin nedeni de aynı yurdun yavrusu, aynı dert ortağı oluşlarıydı. (*Köpek*)

Refik Halit'in gözünde görevli bürokratlar da bir sürgünden farksızdır. Çünkü çevre ilkeldir, şartlar güçtür, güvenlik yoktur.

Çıban'da Hadramut çıbanının çok ilkel tedavisi anlatılır. Kazaya uğrayan, Binbaşı'dır. Final, bu uzak coğrafyada görev yapmanın güçlüğünü apaçık söyler:

Binbaşı, şakağında eski bir yanığa benzeyen küçük kırışıklığı gösterdikten sonra, özlem sezilen bir sesle:

‘İmparatorluk subayı neler çeker, fakat neler göürdü!’ dedi, elini kadehine götürdü.

Güçlükten, hele eziyetten söz edildi mi *Kaçaktaki* Ebu Hemal Kaymakamı'nı, *Dişçi*'deki Başçavuş'u hatırlamamak olmaz. Kaymakam, "Büyük Savaş'ın başlangıcında", Muş'un elimizden gittiği sıra Ruslara kıtasıyla esir düşer. Hikâye onun bu çilesi ve Sibirya'dan kaçıışı üzerine kuruludur. *Dişçi*'deki Başçavuş da aynı savaşın sonunda, yenilmiş bir ordunun askeri olarak Suriye'den Anadolu'ya kaçarken bedevilerin eline düşer, ağzındaki bir kuronlu diş göz koymuş bir bedevinin taş eziyeti altında üç dişinden olur.

Gözyaşı'ndaki Dul Ayşe'ninki de bir başka çile. Gerçi coğrafya, bunda da farklıdır: Ru-meli'dir. Kahramansa resmi bir görevli değil, halktandır; ama Balkan Savaşı'nda düşmandan kaçarken üç çocuğunu yitiren bir anne anlatılır *Gözyaşı*'nda; bu yüzden bu kaçış hikâyeleri arasında anmak yanlış olmamalı.

Akrep'te bir aşiret şeyhi, Anlatıcı'yla Mutasarrıf'a ziyafet verir. Ardından da akrep gösterisi için huzura Ebu Akrep'i çağırır. Ebu Akrep, akrep sokmasıyla ölmeyen, ama sokan akrebi öldüren bir adamdır. Anlatıcı'nın, dolayısıyla Mutasarrıf'ın hali ve buldukları sığınma psikolojisi ilginç: "*Artık bakamadım; bizi bekleyen flamalı mutasarrıf otomobiline doğru, hükümetten yardım umar, ona sığınır bir adam ümidiyle, o telaşla koşmaya başladım.*"

Görevliler de tıpkı sürgünler gibi İstanbul hasreti içindedirler. *Akrep*'ten bir örnek: "*Uzakta kalanlar için İstanbul'un kaldırımları bozuk değildir, sokaklarda çamur ve süprüntü yoktur; tramvaylarda ve vapurlarda azap çekilmez. Musluklardan Terkos yerine kevser akar, sersemletici lodos ılık bir öpücük, dişleyici poyrazı bir serin nefestir.*"

Bir diğer hasretlik, görevliler için de yine "dil"dir.

Hünkâr Yaveri'nin şerefine Emir ziyafet verir. Ziyafette Emir'in, "dünyanın en seçme güzelleri"nden kırk karısı da vardır. Bunlardan biri, Emir'in işaretleriyle oyuna kalkar. Okuyalım:

Gergin, dar bir Hint kumaşıyla örtülü ufacık, toparlacık kalçaları uyumlu yalpa yaparak karşıma dikildi, bir kadeh uzattı ve gülümseyerek şöyle dedi:

'Buyurunuz aslanım, hurma rakımızdan tadınız!'

Bunu Arapça değil, peltak bir Kafkas şivesiyle, Türkçe söyledi.

Bir çekişte içtim. İçime bir kürek kor serpildi, ağzım taze kopmuş pişkin hurma kokusuyla doldu. Yüzüne, etrafıma, kendime baktım.

'Rüyada mıyım?' diye sordum.

Kafkasyalı güzel kız gülümsemişti:

'Dalının üzerinden süzülüp ağacın lifleri içinden geçerek toprak testilere damlayan bu hurma rakısı gerçeği rüya gibi gösterir aslanım!' (*Güneş*)

Hünkâr Yaveri'ni bu egzotizm ve cinsellik ortamında çarpan, biraz hurma rakısı, biraz Kafkasyalı güzelse biraz da Türkçe'dir sanırım.

Uzak coğrafyanın yerlilerine gelince... Bunları ikiye ayırmak mümkün: Bir grubu, ağalar, şeyhler, emirlerdir, ki bölgelerinin merkezini temsil ederler. Diğeri de bedevilerdir.

Ağalar, şeyhler, emirler avlanmayı (*Keklik*), Osmanlı'yı ağırlamayı (*Çıban*, *Akrep*, *Güneş*) severler. Yiyip içmeye düşkünlüdürler (*Akrep*, *Güneş*), fakat mecbur kaldıklarında hekim-

lik gibi işlere de el atar, ameliyat da yaparlar (*Yara*).

Bedeviler ise pistir (*Akrep*), iğrençtir (*Çıban*), vahşidir (*Dişçi*), acımasızdır (*Köpek*), cahildir (*Fener*), ders almaktan uzak ve ihtiyatsızdır (*Testi*). Fakat falcıdırlar, dedikleri çıkar (*Lavrens*). Ayrıca dayanıklı mı dayanıklıdırlar. Omuzda kalmış bir kurşunun bir çakı, bir çürük değnek, pis bir paçavra ve kızdırılmış zeytinyağı ile çıkartılması sırasında dahi gıkları çıkmaz. Ayrıca iyiliği de karşılıksız bırakmazlar. Sözelimi, böyle bir ameliyata sadece ev sahipliği etmiş olan Teğmen'e, bir bedevi, bindiği kısırağın yavrusunu hediye edebilir (*Yara*).

Gurbet Hikâyeleri'nde bir de yabancılar var. Gayri Müslimler. Bunlar, dünya ölçeğinde bir merkez'in temsilcileri.

Örnekse, adını hikâyesine de veren *Lavrens*. 1914-18 Savaşı'ndan önce Ortadoğu'da görevli İngilizlerden biridir *Lavrens*. Geziyor, çevreyi tanıyor, aşiretlerle görüşüyor, hatta Arapça da öğreniyor. Bir gün bir bedeviye fal baktırır. Bedevi, "Ya Emir! Döktüğün kan, yaptığın gazve, saçtığın altın, Fırat gibi boşa akıyor." der. *Lavrens*'in yanında bulunan *Hacı Kasım*, *Lavrens*'e fısıldar: "Sizi bir aşiret emirinin oğlu sandı, ona göre bir şeyler uydurdu!" Fakat, *Lavrens*'in cevabı, gayet öğreticidir: "Doğru bildi. Ben dünyadaki en büyük aşiret emirinin manevi oğluyum."

İlginç bir yabancı da, adını *Lavrens* gibi hikâyesine veren *Antikacı*. Bu adam, adı üzerinde, antikacılık yapmakta. Türk Anlatıcı, Lübnan'da belediye danışmanlığı görevinde bulunan ibrik koleksiyoncusu Fransız arkadaşıyla Halep'teki bu ünlü Antikacı'ya gider. Antikacı, *Şeyh Efgani* diye bilinen "hatları nazik, teni beyaz ...gözleri sanki mavi ve saçları sarışın" biridir. Türk, bu ırk özelliklerine bakarak Antikacı'nın Afganlığından şüphelenir. Gerçi adam her lafa "Biz Afganlılar" diye girmektedir; ama bu ısrar bile şüphe artırıcı değil midir? Ayrıca, Antikacı'da Afganistan'dan, İran'dan, Irak'tan gelme onca mal vardır; kimini kendi toplamış, kimini de getirmişlerdir; fakat, Antikacı, Türkiye'ye ayak basmamıştır. Öyle söyler. "Acaba?"

Antikacı'nın asıl kimliği "aradan on yıl geçtikten sonra" anlaşılır: Filistin olayları başlamıştır. Kudüs'teki King David Oteli'ndeki İngiliz subayları arasında bu Şeyh Efgani de vardır. Halep'teki işin başına da "kendi halinde saf bir delikanlı" olan kardeşini bırakmıştır.

Zincir'deki yabancı ise bir Senegalli. Bu, "Kardif kömüründen yaratılmış, et ve kasları ziftle yoğrulmuş" biri olup bir büyük yabancı'nın, bir Fransız'ın Buldok'unu gezdirmekle görevli bir erdir. Fakat bu er, Buldok'a hava aldırılmakta zorlanır: "O köpek, koskoca, kapkara adamı, sanki, iri şilepleri götüren römorkörler gibi sürüklüyordu." Ya bir zincirinden boşanırsa! "Zincirinden boşanırsa, kuşkusuz, önüne insan ve hayvan ne gelirse, neresi gelirse, hemen mengene gibi tuttuğunu bırakmaz ...göreceğiz." Sonunda, merak edilen, olur; Buldok, zincirinden boşanır; fakat korkulan, başa gelmez. "O eski, korkunç yaratık ...basbayağı bir köpek" olur. Neden? "Çünkü bütün gösterişini, kahramanlığını o kopmayacak sandığı zincire borçlu idi."

Bu hikâye, Buldok'a yüklenen insani vasıflardan dolayı *Köpek*'i, *Keklik*'i -ki bunda da Nazlı adlı bir keklige dişilik içgüdüğü yüklenmiştir- ve tabii *Koca Öküz*'ü hatırlatır. Üstelik

metaforun nereye kadar zorlanabileceği sorusuyla birlikte. Gerçekten de başıboş kaldığında mahalle çocuklarının bile eğlencesi olan Buldok'la kimler anlatılmak istenmiştir? İmparatorluk'tan kopan Araplar mı? Veya ne anlatılmak istenmiştir? Sömürge ülkeleri -mesela Senegal'i- veya kimi ayrılıkçı grupları kopma halinde bekleyen tehlike mi?

Lavrens, Antikacı ve Zincir hikâyeleri emiriyle, bedevisiyle Osmanlı'ya saygılı Araplar'ın niçin birdenbire dış sökücü düşman kesildiklerini açıklar. Birinci Dünya Savaşı, bu yüzden kaybedilmiştir. Fakat suç, Ortadoğu'yu karıştıran sömürgeci yabancıların mıdır sadece? Bu üç, özellikle ilk iki hikâyeye bakarsak belki öyle. Ama, hatırlayın *Gurbet Hikâyeleri*'nin bütünü. Osmanlı'nın, haritasından habersizliğini. Ortadoğu'yu sadece egzotik bir dekor olarak gördüğünü. Ortaya payitahtın miyopluğu çıkacaktır. Diyeceğim, *Gurbet Hikâyeleri* de bir muhalif'in eseridir.

Refik Halit'in hikâyeciliği kesintilidir.

Mesela 1911 ile 1914 arasında hikâye yazmaz. Neden? *Kalem*'de *Kirpi* imzasıyla başlayan politik hicivleri *Cem*'de sürmektedir, ardından *Şehrah*'takiler gelecektir. Buna Kasım 1912'de başlayıp yedi ay süren Beyoğlu Belediyesi Başkâtipliği'ni de ekleyin. Neden yazmadığı, sanırım anlaşılır. Ya 1913-1914? Haziran 1913'te Sinop sürgünlüğü başlar *Refik Halit*'in. Bu suskunluğu anlamak daha kolay. Ama o günlerde bile boş durmaz, "*Nevsal-i Millî* isimli bir eser için kendisinden yazı" istenir, gönderir *Refik Halit*, *Peyâm*'da da *Nakş-ı Berâb* başlıklı bir yazısı *Aydede* imzasıyla yayımlanır.

İkinci kesinti 1919'la 1930 arasındadır. 1919, *Memleket Hikâyeleri*'nin ilk basım yılıdır; 1930 da, *Refik Halit*'in ikinci sürgünlüğünün ilk hikâyesi *Çıban*'ın yazıldığı tarih. Bu on bir yıllık kesinti de sanırım şu hatırlatmalarla açıklanabilir: *Refik Halit*'in *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*'na girişi, Posta Telgraf Umum Müdürü oluşu, *Alemdar*'la başlayan, *Peyam-ı Sabah* ve kendi gazetesi *Aydede*'yle süren, Milli Mücadele'ye muhalif gazeteciliği, gazetecilikten yurt dışında da kopmayı: *Doğruyol* ve *Vahdet*.

Refik Halit, 1930'da *Çıban*'ı yazıyor, 1935 tarihli iki Halep hikâyesine kadar hikâyeye yine ara veriyor. Bu beş yıl, *Vahdet*'te başlayan, yeni rejim lehine tutumunun daha da güçlendiği yıllardır. *Hatay Meselesi* 1936'dan sonra hızla çözüme yöneldiyse bunun ardında *Refik Halit*'in hayli gayreti vardır. Neticesini de görür. Mesela *Yüzellilikler*'den eski Dahiliye Nazırı *Mehmet Ali Bey*, Paris'te çıkardığı gazetesinde "kalemini Ankara'ya satmakla" suçlar *Refik Halit*'i. Bu, olumsuz. 12 Temmuz 1934'te de Ankara'ya davet edilir *Refik Halit*. Davet, Türkiye'nin Halep Konsolosu *Celâl Bey*'e bir "Hariciye şifresiyle" ve telgrafla, *Refik Halit*'e de *Celâl Bey* aracılığıyla ve açıklanarak bildirilir. Buna göre, *Refik Halit*, "hemen Kilis tarafından hududu geçerek ilk jandarma karakoluna teslim" olacak, bundan ötesini Ankara halledecektir. Gerçi *Refik Halit* gitmez, resmi affi bekler; ama davetle de "adeta taze can" bulur.

Bunlara bir de, *Refik Halit*'in, kimi kroniklerini (*Bir İçim Su*, *Bir Avuç Saçma*), bir romanını (*Yezidin Kızı*), bir oyununu (*Deli*) bu yurt dışı sürgünlüğünde yazıp ilk basımlarını da yine yurt dışında yaptığını; anılarını (*Minelbab İlelmihrab*, *Bir Ömür Boyunca*), kimi roman-

larını (*Çete, Sürgün*) yazmaya da yine yurt dışında başladığını ekleyelim, sadece bu beş yılda değil, 1919'dan 1935'e kadarki on altı yılda neden tek hikâyeyle kaldığı daha kolay anlaşılır.

Son kesinti 1939'la 1947 arasındadır. Ya da şöyle diyelim: *Gurbet Hikâyeleri*'nden sonra 1947'de *Garez*'i yazar *Refik Halit*, bir daha da hikâyeye el atmaz.

Şimdi de son soru: Acaba neden?

Şerif Aktaş, yazarın büyük oğlu *Ender Karay*'ın, *Refik Halit*'ten aktardıklarına dayanarak diyor ki²²: "...terk etmesinin en önemli sebebi geçinecek parayı sağlamakta güçlük çekmesidir".

Her üçüne de inanmak isterim. Ancak zorlanıyorum.

Aklıma anında şu sözleri düşüyor çünkü: "...*Hükümet aleyhindeki yazılarımı kesmiş ... fassallığı, kötülemediliği bırakmış uysal bir sürgün vatandaşı olmuştum.*"

Sonra, siyasete uzak duruşunu, o kadar ki, *Adnan Menderes*'in siyasi görev teklifini kabul etmeyecek kadar uzak duruşunu hatırlıyorum.

Ardından eserleriyle ilgili şu yaygın kanaati²³: "...ülkeye dönüşünden sonra yazdığı -*Bu Bizim Hayatımız* (1950) dışındaki- romanlarda, daha geniş okura ulaşma amacıyla eski sanat beğenisinden uzaklaşarak edebiyatımıza bir katkısı olmayan eserler verdiği genellikle kabul edilmiştir".

Refik Halit'i *Refik Halit* yapan, politik hicivdir. Yani gazetecilik, mizahçılık. Yani muhaliflik.

Hikâyeleri de, gördük, türün izin verdiği ölçüde muhaliftir.

Bana öyle geliyor ki, *Refik Halit*'in hikâyeyi bırakışı, muhalif olmadıktan sonra hikâyenin ne kıymeti var, anlamında bir bırakış.

Diyeceksiniz ki, gazeteciliği ve mizahçılığı bırakmıyor ama?

Evet, öyle. Bırakmıyor. Bundan da gelin hikâyeyle mizahın *Refik Halit*'e göre tanımını çıkaralım: Hikâye, muhaliftir; mizah, muhalif olmasa da olur.

Kürşad Bumin'e dönmenin ve yazıyı bağlamanın zamanıdır.

Kürşad Bumin, *ÖDP* Kadıköy örgütünün seçim yemeğine katılmış, salondaki havayı hüznü ve depresif bulduğunu söylemişti ya, şunları da söylüyor: "*Eğer Türkiye başka bir Türkiye olsaydı, bugün ÖDP'de toplanan ve ülkenin, siyaseti çok seven (ve de bilen) bu kadroları mutlaka çok daha 'neşeli' siyaset yapıyor olacaktı.*"

Refik Halit hikâyesine olsun, hikâyemizin bütününe olsun, hatta bütün edebiyatımıza olsun bakarken "eğer Türkiye başka bir Türkiye olsaydı" şartıyla bakarsak daha gerçekçi oluruz demek istiyorum ama, bilmem, günlük politikadan fazla etkilendiğimi göstermiş mi oluyorum?

Kaynakça

²² a.g.e., s.53.

²³ Şükran Kurdakul, *Çağdaş Türk Edebiyatı: Meşrutiyet Dönemi*, May, İstanbul, 1976, s.305.

- Aktaş, Şerif* (1986), *Refik Halid Karay*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Baydar, Mustafa* (1959), “Refik Halit Karay Anlatıyor”, *Varlık*, 15 Ocak 1959.
- Belge, Murat* (1998), “Teşkilat-ı Mahsusa”, *Birikim*, Aralık 1998.
- Ceyhun, Demirtaş* (1996), *Türk Edebiyatındaki Anadolu*, İstanbul: Sis Çanı.
- Erişenler, Satı* (1975), *Türk Dili/Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, Temmuz 1975.
- Karaer, Nihat* (1998), *Tam Bir Muhalif: Refik Halit Karay*, İstanbul: Temel.
- Karay, Refik Halit* (1996), *Bir Ömür Boyunca* (İkinci Baskı), İstanbul: İletişim.
- Karay, Refik Halit* (1967), *Ago Paşa'nın Hatıratı* (Üçüncü Baskı), İstanbul: İnkılap.
- Kökden, Uğur* (1996), “Refik Halit Karay'ın Gurbet Hikâyeleri”, *Adam Öykü*, Eylül-Ekim 1996.
- Kökden, Uğur* (1990), “Memleket Hikâyeleri'nin Yüzü ve Tersî”, *Argos*, Ocak 1990.
- Kurdakul, Şükran* (1976), *Çağdaş Türk Edebiyatı: Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: May.
- Mardin, Şerif* (1998), “Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler” [*Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (1998), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları] içinde.
- Taşgetiren, A.* (1999), “Açıl Mason Açıl: İhtilallerin, Baskıların Örgütü”, *Yeni Şafak*, 2 Mayıs 1999.
- Tunaya, Tarık Zafer* (1998), *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918 (Üçüncü Baskı), İstanbul: İletişim.